

Karakteristike i izazovi ratnog izvjestiteljstva

Ivanic, Rea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:990675>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Fakultet hrvatskih studija

Rea Ivanic

**KARAKTERISTIKE I IZAZOVI RATNOG
IZVJESTITELJSTVA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

Fakultet hrvatskih studija

Odsjek za komunikologiju

Rea Ivanic

KARAKTERISTIKE I IZAZOVI RATNOG IZVJESTITELJSTVA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Danijel Labaš

Sumentor: dr. sc. Dražen Malesš

Zagreb, 2023.

Sažetak

U središtu rada nalazi se ratno izvještavanje s usmjerenjem na karakteristike koje ga prate kao i na izazove s kojima se novinari susreću prilikom izvještavanja u ratnim okolnostima. Prvi dio rada usmjerava se na teorijske i terminološke odrednice, primarno pojam novinarske etike i deontologije kao značajnih elemenata koji su ključni za ratno izvjetiteljstvo, s obzirom na to da se ratni izvjestitelji u svom radu susreću s moralnim dvojabama, ali i preprekama koje im onemogućuju slobodu izvještavanja kao što su nedostupnost odlaska na teren ili cenzuriranje informacija. U radu se obrađuje i pojam propagande koji se koristi u ratnoj komunikaciji, a čiji razvoj možemo pratiti već od Prvog i Drugog svjetskog rata, kao i informacijsko ratovanje koje je karakteristično za suvremeno doba, a razvijalo se sukladno modernim tehnologijama. Prikazano je i opće objašnjenje samog pojma ratnog izvještavanja kao i zakonski okvir koji ga uokviruje, a spomenute su i novinarske organizacije koje reguliraju struku. Posebna pažnja pridana je regulacijskom okviru, odnosno Zakonu o medijima, Kodeksu časti hrvatskih novinara i sl., dok se od organizacija ističe Hrvatsko novinarsko društvo. Od međunarodnih kodeksa, izdvojeni su Danski, Britanski i Njemački. Provedena je i studija slučaja koja prikazuje kako relevantni autori gledaju na ratno izvještavanje te kako su i na koji način mediji izvještavali u ratnim okolnostima. U radu se daje i prikaz ratnog izvještavanja u suvremenim okolnostima, osobito putem društvenih medija te kroz njihove pozitivne i negativne aspekte. Za primjere, prikazana su i izdvojena relevantna i aktualna znanstvena istraživanja koja se bave ovim područjem, donoseći sliku svih komponenti koje oblikuju ratno izvještavanje.

Ključne riječi: ratno izvještavanje, novinarska etika, propaganda, informacijsko ratovanje

Abstract

At the center of the paper is war reporting by focusing on the same characteristics of war reporting as on the challenges that journalists face when reporting. At the beginning of the work, the concepts of journalistic ethics, morality and deontology are presented, which are crucial for war reporting, considering that war reporters in their work encounter moral doubts, but also obstacles that prevent them from reporting freedom, such as the unavailability of going to the field or censoring information. The paper also deals with the concept of propaganda used in wartime communication, the development of which can be traced back to the World War I and World War II, as well as information warfare, which is characteristic of the modern age and developed in accordance with modern technologies. A general explanation of the very concept of war reporting as well as the legal framework that prescribes it is presented, and journalistic organizations that regulate the profession are also mentioned. Special attention was paid to the Croatian legal framework, i.e. the Media Act, the Code of Honor of Croatian journalists and the like, while the Croatian Journalists' Association stands out as an organization. Of the international codes, the Danish, British and German codes were singled out. A case study was also made that shows how the relevant authors view war reporting and how and in what way the media reported during a state of war. The paper also presents a presentation of the digital age and war reporting through social media, where the positive and negative sides of social media during war conflicts are stated. As examples, relevant and current scientific research dealing with this area is presented and highlighted, bringing a picture of all the components that shape war reporting.

Keywords: war reporting, journalistic ethics, propaganda, information warfare

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ratno izvještavanje kao grana novinarstva.....	2
2.1. <i>Specifičnosti ratnog novinarstva</i>	5
2.2. <i>Sloboda u ratnom izvještavanju</i>	6
3. Etika u novinarstvu i općenitom izvjetiteljstvu.....	7
3.1. <i>Etika, deontologija novinarstva, regulacija struke, načela.....</i>	8
3.2. <i>Novinarske organizacije i kodeksi časti</i>	9
3.3. <i>Kako zakonska regulativa gleda na ratno izvještavanje</i>	11
3.4. <i>Pogled novinarske etike na ratno izvještavanje</i>	12
4. Aspekt političke propagande i informacijskog ratovanja	13
4.1. <i>Osnovne vrste i elementi propagande.....</i>	14
4.2. <i>Primjena propagande u ratovima</i>	14
4.3. <i>Informacijsko ratovanje.....</i>	16
5. Studija slučaja – ratno izvještavanje u Domovinskom ratu.....	17
5.1. <i>„Masovni mediji i kolektivno nasilje“ medijski diskurs u Hrvatskoj i Srbiji – sinteza znanstvenog rada Josipa Županova</i>	17
5.2. <i>„Mediji u ratu ili rat medija“ – Elementi Miloševićeve medijske doktrine na primjeru Kosova – sinteza znanstvenog rada Stjepana Malovića.....</i>	18
5.3. <i>„Njemačke diskusije o ratu 1991.-1992.“ – kako njemačka javnost gleda na rat? – sinteza znanstvenog rada Dunje Melčić</i>	19
6. Digitalni kanali u suvremenom ratnom izvještavanju na primjeru istraživanja „Using social media in the news reportage of War & Conflict: Opportunities and Challenges“	19
7. Zaključak	22
8. Popis literature	24

1. Uvod

Ratno izvještavanje dio je novinarstva, a odnosi se na izvještavanje u ratnim uvjetima te izvještavanje o samom ratu. Ratni izvjestitelji, fotoreporteri, snimatelji i voditelji samo su neki od odgovornih osoba koja se bave takvim izvještavanjem. Pri obavljanju svog posla, često se susreću s izazovima koje ono donosi, a osim što ti izazovi mogu biti nedostupnost odlaska na teren ili opasnost na terenu, ratni novinari susreću se i s problemima cenzuriranja informacija koje sa sobom povlači i nemogućnost objektivnog, neovisnog i nepristranog izvještavanja. Objektivnost i nepristranost uvelike su povezane i s etikom novinarstva koja predstavlja glavni profesionalni postulat kojega se svi novinari trebaju pridržavati. Etika novinarstva obuhvaća moralnost, etičnost, objektivnost, ali i slobodu novinarskog izvještavanja koja je u ratnom izvještavanju ponekad ograničena. Osim etičkih pitanja, ratno izvještavanje susreće se i s pojmom ratne propagande koja za cilj ima nametanje ideoloških stavova masama, a njezin razvoj naglo je počeo rasti tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata kada su prevladavali totalitaristički režimi. Za vrijeme Domovinskog rata, propaganda se očitovala isticanjem kolektivnih emocija i domoljublja. Etiku novinarstva, ali i ostala pravila i propise reguliraju razne novinarske organizacije, kodeksi časti i zakoni poput Hrvatskog novinarskog društva (HND) kod nas te Međunarodne federacije novinara (IFJ) koja djeluje na globalnoj razini. Hrvatsko novinarsko društvo za cilj ima ostvarivanje profesionalnih interesa, etičnosti i slobode javnog izražavanja, promicanje Ustavom zajamčenih prava javnosti, čuvanje ugleda i dostojanstva profesije te zaštitu novinara od samovolje izdavača i sprječavanje monopola i materijalna i socijalna zaštita novinara. Od međunarodnih kodeksa, osim Opće deklaracije o pravima čovjeka iz 1948. godine koja navodi prava ljudi na dostojanstvo bez obzira na raznolikosti, posebno se ističe Njemački novinarski kodeks koji navodi da su se novinari dužni odnositi s poštovanjem prema žrtvama u vrijeme katastrofa i nesreća. U zakonskom okviru, u Hrvatskoj se ističu Zakon o medijima i Kodeks časti hrvatskih novinara koji reguliraju djelovanje svih medijskih djelatnika, dok je za izvještavanje o ratnim uvjetima, Hrvatska 1991. godine donijela *Uredbu o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske*. U suvremenom dobu, u ratnom izvještavanju pojavljuje se i pojam informacijskog ratovanja gdje informacije postaju glavno sredstvo borbe, a njihova upotreba i djelovanje nazivaju se informacijskim operacijama. Cilj takvog ratovanja je putem informacija kolektivno mijenjati mišljenje, odnosno stvarati ciljano javno mnijenje, a to se postiže kontrolom informacija koje su prikazane javnosti. U ratnom izvještavanju, to se očituje u cenzuri informacija i slobodi ratnih izvjestitelja, točnije

zabrani izvjestitelja da odlaze na teren ili zabrani da objavljuju određene informacije. Osim ratnog izvještavanja putem tradicionalnih medija, u radu je napravljen i prikaz digitalnog doba, odnosno ratnog izvještavanja putem društvenih medija koje sa sobom donosi neke prednosti kao što su brzina dijeljenja informacija, dostupnost šire publike te mogućnost sudjelovanja publike u izvještavanju, ali i neke negativne osobine poput širenja dezinformacija te nemogućnosti provjere izvora informacija. U ovom radu dajemo prikaz ratnog izvještavanja i njegovih karakteristika, kroz izdvojene primjere i izazove s kojima se ratni izvjestitelji i ostali medijski djelatnici pri obavljanju svog poziva i rada susreću. Rad se temelji na relevantnoj literaturi, a cilj rada je dati pregled različitih stajališta autora koji su proučavali temu ratnog novinarstva.

2. Ratno izvještavanje kao grana novinarstva

Početke ratnog izvještavanja možemo pratiti još od antičkog doba kad su ratna izvješća uglavnom pisali povjesničari. Tu se izdvaja Homer koji je u *Odiseji* detaljno opisivao borbe te Tukidid koji je pokušavao doznati istinu o Peloponeskom ratu. Aleksandar Veliki zaslužan je za osnivanje prve postrojbe ratnih izvjestitelja, a njegova izvješća pisana s određenim ciljem, često su se umnažala radi širenja propagande (Kunzick, Zipfel, 2006: 258). Veliku ulogu u ratnom izvještavanju imao je i car Maksimilijan I. koji je prvi koristio izum tiskanja novina u kontekstu ratnog izvještavanja: „jednostrani ratni izvještaji trebali su utjecati na opće raspoloženje u carstvu, pri čemu su se koristile i novine *Neue Zeitungen*.“ (Kunzick, Zipfel, 2006: 258). Značajan je bio i Napoleon, koji je svjestan važnosti javnog mišljenja, vodio propagandni rat, a za vrijeme trajanja njegovih ratova pojavila se i prva žalba na novinara:

„U pismu od 21. prosinca 1809. godine Duke Wellington priopćio je ministru rata, Lordu Liverpoolu, kako izvješća Henryja Crabbea Robinsona, novinara Timesa, tako iscrpno opisuju rat da protivnik dobiva točne informacije o broju pukovnija, njihovu položaju, stupnju naoružanja i borbenome moralu. Argument da protivnik dobiva informacije od masovnih medija postao je standardnim obrazloženjem cenzure u ratno doba.“ (Kunzick, Zipfel, 2006: 259).

Pojavom masovnih tiskovnih medija u prvoj polovici 19. stoljeća, ponajprije dnevnih novina, ratno novinarstvo doživjelo je velik procvat, a Krimski rat smatra se prvim „novinarskim ratom“. Velik napredak dogodio se i u vrijeme Američkog rata za neovisnost u kojem se u većoj mjeri koristila električna telegrafija koja je ubrzala prijenos informacija (Kunzick, Zipfel, 2006:

259). S Prvim svjetskim ratom, veliku ulogu imali su masovni mediji koji su služili kao instrumenti masovne propagande, dok je Drugi svjetski rat uz tisak, koristio i medije poput radija i filma. „Prvim ratom u dnevnoj sobi“ naziva se Vijetnamski rat o kojem se iscrpno izvještavalo na televiziji (Kunzick, Zipfel, 2006: 260). Od tiska, radija, televizije pa do interneta, mediji su oduvijek bili ključan faktor za ratno izvještavanje. Medijsko izvještavanje ima veliku moć, što je komentirao i Ben Bagdikian koji je rekao: „Medijska moć je politička moć“ (Malović, 1999), a s njime se složio i Dennis McQuail koji je rekao da je već tridesetih godina 20. stoljeća prevladavalo mišljenje da masovni mediji imaju moć ovladavanja masama te da snažno utječu na oblikovanje međunarodnih savezništava (Malović, 1999). Ta moć omogućena je zbog toga što mediji mogu doprijeti do velikog broja ljudi, a upravo se tim ljudima može lako manipulirati putem emocija. Stoga je važno da ratni izvjestitelji budu objektivni te da se njihovo izvještavanje ne temelji na emocijama već na provjerenim činjenicama. Uz objektivnost i izbjegavanje emocija, važno je napomenuti da izvjestitelji ne smiju širiti mržnju protiv protivnika što je ponekad teško, ako se radi o novinarima čija je zemlja napadnuta. Uz današnju tehnologiju i brzinu koju internet pruža, ratno izvještavanje često se temelji na neprovjerenim podacima koji se lažno šire velikom brzinom, najčešće putem društvenih mreža i web portala zbog čega ratni izvjestitelji uvijek trebaju biti na oprezu te sve informacije provjeravati iz više izvora ili najpouzdanije od same žrtve. Još jedna uloga koju mediji imaju u ratnom izvještavanju je poticanje osjećaja domoljublja, zajedništva i ujedinjenja, a to se postiže raznim emotivnim apelima, ali i prikazivanjem domoljubnih pjesama i potresnih scena s bojišta. Na takav način, ljude se često potiče na odlazak u rat. To se može uvidjeti u ciljevima propagande među kojima Šiber razlikuje maksimaliziranje učesća ljudi u aktivnostima svoje grupe te stvaranje obrnute slike u ogledalu (Šiber, 1992: 89). Poticanje ljudi na zajedništvo najčešće se stvara upravo emocijama koje zbližavaju određenu grupu.

Međunarodna federacija novinara 1990. godine objavila je priručnik za ratne izvjestitelje temeljen na dotadašnjim novinarskim iskustvima, iz kojeg se izdvajaju sugestije kojih bi se novinari trebali pridržavati. Priručnik savjetuje novinarima da su oni uvijek važniji od reportaže te da ništa nije vrijedno njihova života, stoga bi se uvijek trebali udaljiti ako im se prijete. Priručnik napominje i da su reportaže na udaljenijim mjestima uvijek veći rizik s obzirom na to da medicinska pomoć nije uvijek dostupna. Također, navodi se da novinar nikada ne bi trebao vaditi mikrofon, bilježnicu ili neko drugo sredstvo bez dozvole. Novinari ne bi smjeli pokazivati veliki interes za vojnu opremu te ne bi smjeli skicirati mape vojnih ustanova ili nekih pozicija.

Uz navedeno, novinarov neodgovorni čin uvijek ga može izložiti opasnosti, kao i njegove kolege (Mučalo, 1999).

Medijski kanali izvještavanja su novine, radio, televizija i novi, digitalni mediji kao suvremena informativna sredstva. U prošlosti, dok ostala sredstva medija nisu bila prisutna, novine su bile glavni izvor informiranja, ali informacije koje su one sadržavale bile su ponekad stare i po nekoliko dana, pa čak i tjedana jer se informacije s bojišta nisu mogle prenijeti brzinom kojom danas mogu. S pojavom telegrafa i telefona, informacije su brže pristizale, ali opet nisu bile trenutno distribuirane. Pojavom radija, a onda i televizije, izvještavanje s ratišta postalo je dostupnije, odnosno informacije su brže stizale do primatelja, to jest publike. Televizijski prilozima montirali su se istoga dana ili dan kasnije nakon što se događaj o kojem se izvještavalo dogodio.

Treba napomenuti da tijekom prošlosti *embedded novinarstvo* nije bilo toliko razvijeno, stoga su rijetki primjeri trenutnog izvještavanja i izvještavanja sa same bojišnice. *Embedded novinarstvo* ili tzv. ugrađeno novinarstvo „praksa je stavljanja novinara unutar i pod kontrolu vojske jedne strane tijekom oružanog sukoba. Ugrađeni izvjestitelji i fotografi pridruženi su određenoj vojnoj jedinici i dopušteno im je pratiti trupe u borbene zone“ (Britannica, 2016). *Ugrađeno novinarstvo* pojavilo se u Sjedinjenim Američkim Državama 2003. godine tijekom rata u Iraku kada je više od pet stotina novinara bilo raspoređeno u vojne jedinice. Pojava takvog modaliteta novinarstva rezultat je navodne nedovoljne medijske pokrivenosti. Praksa ugrađenog novinarstva često je kritizirana zbog ugrožavanja neovisnosti novinara (Froneman et al., 2004).

Najučestaliji princip izvještavanju bio je taj da su urednici unaprijed bili obaviješteni o budućim vojnim operacijama, a nakon što su one završile, ratni izvjestitelji bili bi poslani na mjesto događaja te prikupljali informacije ili snimali priloge. Pojavom interneta, ali i razvojem televizije, ratno izvještavanje postalo je trenutno, a to se ponajbolje vidi na primjeru aktualnog rata i invazije Ruske Federacije na Ukrajinu. Informacije se mogu prenijeti izravno s bojišta ili samo jednim 'klikom' poslati u redakcije. Promjeni, to jest razlici u današnjem izvještavanju pridonijele su suvremene tehnologije:

„vrijeme za prikupljanje i obradu informacija o oružanom sukobu bitno je skraćeno zbog naglog razvoja medijskih tehnologija koje sada omogućuju brzu razmjenu podataka. Razvoj medijske tehnologije promijenio je prirodu prikupljanja vijesti i povećao pritisak na televizijske izvjestitelje od kojih se očekuje izvještaj u roku od nekoliko minuta. Nekada su se rokovi mjerili u danima, a sada se očekuje izvještavanje uživo – dok događaj traje. Tradicionalni pristup obradi vijesti podrazumijevao je dovoljno vremena i provjeru prikupljenih informacija“ (Čerina, 2012).

Još jedna karakteristika ratnog izvještavanja je učestalost izvještavanja te medijski prostor koji se posvećuje ratu, što ovisi o nekoliko faktora kao što su prostor i vrijeme. Za vrijeme Domovinskog rata, onodobni hrvatski mediji izvještavali su o ratu svakodnevno s obzirom na to da se odvijao na hrvatskom teritoriju i imao je velik utjecaj i značaj za stanovništvo. Međutim, na prostorima koji su udaljeni od Hrvatske, tema Domovinskog rata nije bila toliko zastupljena jer nije bila značajna za stanovništvo te zemlje te su se u medijima prikazivali samo neki prijelomni trenutci. To se može povezivati s elementima vijesti koje navodi Malović, a to su: pravodobnost, blizina, važnost, posljedice, ljudski interes, sukob, neobičnost, utjecaj i publika. Ako se radi o događaju koji se odvija u neposrednoj blizini stanovnika neke države, vijest o tom događaju bit će osobito važna i njoj će biti posvećeno više medijskog prostora s obzirom na to da može imati određene posljedice na te stanovnike te je interes za nju je velik. Stoga se smatra da je ta vijest iznimno važna. Ako se radi o događaju koji je udaljen, vijest neće biti toliko medijski zastupljena (Malović, 2005: 190).

Još jedan od faktora koji utječe na veličinu medijskog prostora i pozornosti je vrijeme. Ako rat traje godinama, interes za njega s vremenom slabi te se objavljuju samo neki značajniji preokreti, u čemu opet može biti učinkovit primjer aktualnog oružanog sukoba u Ukrajini koji traje od 2014. godine, ali intenzivnije izvještavanje o njemu na globalnoj je razini nastupilo tek s preokretom uslijed invazije ruske vojske u veljači 2022. godine.

2.1. Specifičnosti ratnog novinarstva

Ratno izvještavanje počinje time da medij, odnosno redakcija pošalje izvjestitelja na teren. Izvjestitelji na terenu mogu biti neovisni o oružanim snagama ili u okviru oružanih snaga (*embedded journalists*), što označava novinare koji su dio vojne postrojbe za vrijeme oružanog sukoba te prije odlaska na teren prolaze obuku zajedno s vojnim snagama. Za ratne izvjestitelje najvažnije je da su uvijek posebno označeni, to jest da nose zaštitne prsluke, često bijele ili žute boje, a poželjno je da na njima piše „TV“ ili „Press“. Također, ako se izvjestitelji kreću pomoću automobila, važno je da na njima imaju oznaku koja ih izdvaja od oružanih snaga. Iako su izvjestitelji skoro uvijek posebno označeni, u povijesti se ipak izdvajaju primjeri kada su bili napadnuti ili ubijeni: „cenzuriranje izvještaja iz ratom zahvaćenih zemalja, napadi na novinare, batinanja, uhićenja, izbacivanja iz zemlje, ali i ubojstva, nisu neuobičajen način razračunavanja s nepoželjnim novinarima“. Iako je teško odrediti točan broj stradavanja ratnih izvjestitelja, pretpostavlja se da je od Drugog svjetskog rata ubijeno više od pet stotina novinara (Mučalo,

1999). Prema navodima Međunarodne novinarske federacije navodi se da je 1993. godine ubijeno najmanje 75 novinara. Osim fizičkog stradavanja ratnih novinara, važno je napomenuti i psihičke posljedice s kojima se susreću. Prema Feinsteinu i Nicholsonu (2005), ratni izvjestitelji imaju velik rizik od razvijanja poremećaja poput posttraumatskog stresnog poremećaja i depresije. Sve to posljedice su opasnosti ratnog izvještavanja, ali i prepreka s kojima se ratni izvjestitelji susreću. Tu je važno napomenuti da izvjestitelji nisu uvijek u mogućnosti biti u ratnoj zoni te se ne mogu uvijek slobodno kretati. Za vrijeme iračko-američkog rata, mnogi su kritizirali ugrađeno novinarstvo jer su smatrali da takvi novinari služe američkoj vojsci, a ne javnosti. Uz to, prije odlaska u Irak, novinar su morali potpisati ugovore kojima su se obvezali da određene informacije neće objaviti javnosti. Također, ugrađeno novinarstvo ne može se uvijek smatrati objektivnim i slobodnim s obzirom na to da su američki novinari izvještavali samo sa strane američke vojske te nisu imali pristup drugoj, protivničkoj strani (Fahmy et al., 2005).

2.2. Sloboda u ratnom izvještavanju

Sloboda u ratnom izvještavanju često je ograničena, ili zbog opasnosti dovođenja izvjestitelja u ratnu zonu ili zbog provođenja cenzure. Kao što je već spomenuto, novinari nemaju uvijek mogućnosti biti na samom bojištu što im onemogućuje slobodno izvještavanje, već u tom slučaju dobivaju informacije zapovjednika koje mogu podlijegati cenzuri čime se krše prava novinara na slobodno izvještavanje, ali i prava ljudi na pristup informacijama. Kako navodi Klun:

„u uvjetima suvremenog načina ratovanja, cenzura se naziva „sigurnosnom provjerom“ u funkciji zaštite informacija važnih za izvođenje vojnih operacija. Ograničavanjem pristupa bojištu, mjestu događaja, vojska vrši nadzor nad neželjenim slikama iz ratne zone, a to izravno utječe na objektivno i nepristrano izvještavanje“ (Čerina, 2012, 106).

Ako je novinarima dozvoljen pristup bojištu, treba uzeti u obzir s kojom se od zaraćenih strana novinara kreću po terenu te koliko je onda njihovo izvještavanje objektivno, to jest, uzimaju li obje strane priče ili samo onu na čijoj strani izvještavaju. Sve to utječe na poštivanje, to jest nepoštivanje novinarske etike, koju se u ovom slučaju krši zbog nemogućnosti objektivnog i nepristranog izvještavanja, nemogućnosti prava na istinitu informaciju i zbog podlijevanja cenzuri. Zbog nemogućnosti objektivnog izvještavanja, izvjestitelji su često imali prigovore, a tu se ističe primjer iz Domovinskog rata gdje su se prigovori upućivali: zbog neorganiziranosti

službi na informiranje, zbog nepostojanja središnje press službe, nedostatka pisanih materijala te zbog nerazumljivog ideologiziranog i diplomatskog rječnika korištenog na press konferencijama (Mučalo, 1999). Sloboda novinara u ratnom izvještavanju odnosi se i na informacije koje novinari posjeduju, a ne smiju ih objaviti jer predstavljaju određenu vrstu tajne ili jednostavno nemaju dopuštenje zapovjedništva i nadređenih za njihovo objavljivanje.

3. Etika u novinarstvu i općenitom izvjetiteljstvu

Etika u novinarstvu odnosi se na moralne vrijednosti koje su postavljene u određenom društvu, a pridodane su joj osobine dobroti, poštenje, iznošenje istine te ne povrjeđivanje prava drugih. Conrad Fink definirao je etiku kao „sustav načela, moral ili kodeks ponašanja. To su vrijednosti i pravila što su ih prihvatili pojedinci i skupine koje traže putokaze u ljudskom ponašanju i ono što je dobro ili loše, pravo ili krivo“ (Malović et al. 2007: 28). Prema Kunzliku i Zipfelu: „u novinarstvu etika znači pitanje o novinarski ispravnom i dobrom“ (Kunzlik et al. 2006: 104), a novinar etično postupi tek kada postupi u skladu s moralnim načelima vlastite struke (Matijašić, 2020). Etika u novinarstvu česta je tema rasprave jer se postavlja pitanje što je moralno, odnosno etično i ispravno. Etika u novinarstvu odnosi se na skup pravila, zakona i kodeksa kojih se novinari trebaju pridržavati. Međutim, opet se postavlja pitanje koliko su doneseni zakoni i propisi učinkoviti, koliko ih se novinari u svom radu i izvještavanju pridržavaju te kako i koliko se kontrolira i kažnjava njihov prekršaj. Sve to utječe na novinarski rad i novinarsku odgovornu ulogu u obavljanju posla jer su novinari odgovorne osobe koje svjesno moraju odlučiti treba li nešto objaviti ili ne te se zbog toga često nalaze u moralnoj dvojbi. Takve odluke novinari moraju donositi svakodnevno, a trebaju biti posebno obazrivi kada se izvještava o osjetljivim temama poput izvještavanja o djeci te izvještavanja u ratnom stanju. Veličina etičke odgovornosti novinara iskazuje se u njihovom javnom djelovanju koje ima velik utjecaj na javnost (Klarić, 2014), a njezina važnost je u društvenoj odgovornosti: „novinari su glasnogovornici društva, zalažu se za istinu, slobodan protok informacija i zadovoljenje društvenih potreba, a bez definiranih ili pogrešno formuliranih moralnih načela svako javno djelovanje može rezultirati brojnim negativnim posljedicama“ (Matijašić, 2020). Uz etiku u novinarstvu, važno je napomenuti i slobodu medija. Ako mediji žele biti slobodni, moraju razviti etička načela, a bez slobode, to nije moguće. Također, treba sagledati i utjecaje koji utječu na slobodu medija, a najčešće je to sama politika države koja često kontrolira medije te se tako krši pravo na informaciju te pravo na slobodu istinitog i sveobuhvatnog izvještavanja,

to jest slobodu novinarovog rada. Zbog toga su novinari često u dvojbi trebaju li prihvatiti rad u mediju gdje je utjecaj politike velik ili se tome pokušati oduprijeti. Etika u radu hrvatskog novinarstva donekle je ostvarila svoju slobodu nakon ratnog razdoblja postavljanjem kodeksa i načela među kojima se ističu načela koje je donijelo Hrvatsko novinarsko društvo. Društvo je usvojilo načela o slobodi javnog izvještavanja medija koja se, prema njima, temelje na: javnosti rada svih organa, slobodi izražavanja misli, zakonskom pravu na razlike te neovisnosti medija o kontroli države te uklanjanju monopola nad medijima (Malović et al., 2007: 43). Ovdje treba napomenuti i neetičnost u novinarstvu, a u neetične postupke možemo svrstati u: „prepisivanje tuđih novinarskih tekstova, neistinito izvještavanje, prikazivanje samo jedne strane, narušavanje temeljnih prava čovjeka i narušavanje prava manjinskih grupa“ (Klarić, 2014). Prema svemu navedenom, zaključuje se da je najčešća žrtva medijskog djelovanja etika, a krajnja žrtva istina (Malović, 2007: 33).

3.1. Etika, deontologija novinarstva, regulacija struke, načela

Etika novinarstva usko je povezana sa samom regulacijom struke i načelima novinarstva jer je važno da su sva načela regulirana prema etici. „Deontologija je etička pozicija koja polazi od dužnosti kao osnove moralnosti, ona polazi od moralnosti kao unutarnjeg principa“ (Hrvatska enciklopedija, 2021). Prema stajalištu Bertranda Russella novinarska deontologija se prije svega bavi dužnostima profesionalnih novinara (Labaš, 2010). Regulacija novinarske struke odnosi se na propise i pravila koja određuju opis posla, novinarsko djelovanje i rad te sva načela kojih se novinari trebaju pridržavati. Novinar treba djelovati u skladu s pravilima struke kako bi djelovao etički ispravno. U Zakonu o medijima navodi se da je novinar: „fizička osoba koja se bavi prikupljanjem, obradom, oblikovanjem ili razvrstavanjem informacija za objavu putem medija te je zaposlena kod nakladnika na temelju ugovora o radu ili obavlja novinarsku djelatnost kao samostalno zanimanje, u skladu sa zakonom“ (Zakon o medijima, NN 81/13, čl. 2). Tu je još važno nadodati i samoregulacijske akte koji su pravila novinarske struke i etike te se njima utvrđuju strukovna pravila, pravila ponašanja i uređuju odnosi, a samostalno ih utvrđuju novinari, nakladnici i novinarske udruge. Regulacija same novinarske struke usko je povezana s načelima kojih bi se novinari trebali pridržavati, a to se odnosi se poštivanje privatnosti, ugleda, časti i dostojanstva.

3.2 Novinarske organizacije i kodeksi časti

Najveća novinarska strukovna organizacija u Republici Hrvatskoj je *Hrvatsko novinarsko društvo* (skraćeno HND) utemeljeno 1910. godine. Društvo je član je *Međunarodne federacije novinara* (skraćeno IFJ) i okuplja više od dvije tisuće novinara i fotoreportera. Glavni ciljevi Hrvatskog novinarskog društva su ostvarivanje profesionalnih interesa, etičnosti i slobode javnog izražavanja, promicanje Ustavom zajamčenih prava javnosti da bude izviještena o svim zbivanjima u društvu, kao i prava svake osobe na slobodu izražavanja, mišljenja i dostupnost svim javnim glasilima, čuvanje ugleda i dostojanstva profesije, te zaštita novinara od samovolje izdavača i sprječavanje monopola te materijalna i socijalna zaštita novinara. Dva najvažnija dokumenta HND-a kojim je Društvo određeno su Statut Hrvatskog novinarskog društva i Kodeks časti hrvatskih novinara. Statutom je određeno samo djelovanje društva, dok je Kodeks nacrt etičkog djelovanja te donosi opća određenja o pravima i dužnostima novinara (Hrvatsko novinarsko društvo, 2015). Kodeks časti sastoji se od općih načela, prava i dužnosti te završnih odredbi. Opća načela odnose se na pravo na informaciju, slobodu izražavanja i kritiku kao jedno od temeljnih prava svakog čovjeka. Tu se ubraja i to da je novinar dužan braniti ljudska prava, dostojanstvo i slobodu. Uz to, navodi se da su novinari dužni pridonositi jačanju pravne države, kao i to da moraju kontrolirati djelovanje vlasti i politike. Prava i dužnosti novinara odnose se na to da novinari prilikom svoga djelovanja moraju voditi općim načelima i etikom te su tim djelovanjem odgovorni pred javnošću i zakonom. Također, novinari su dužni profesionalno i objektivno izvještavati javnost te tako stvarati javno mnijenje. Novinari moraju čuvati državnu tajnu, ali se trebaju zauzimati i za slobodan protok informacija. Važno je napomenuti i da u nastojanjima da novinari dođu do informacije, fotografije, snimke ili dokumenta ne smiju koristiti nelojalna i nezakonita sredstva. To dovodi do toga da novinari trebaju poštivati tuđu intimu i ne izlagati je senzacionalističkom izvještavanju. Posebna pozornost i odgovornost zahtijeva se kada se izvještava o nesrećama, obiteljskim tragedijama i djeci. Djecu ne smiju fotografirati ili intervjuirati ako su mlađa od 14 godina i nemaju privolu roditelja/skrbnika, uz to, ne smije im otkriti identitet, pogotovo ako su upleteni u seksualno zlostavljanje (Kodeks časti hrvatskih novinara, 2009). Druga važna organizacija je *Međunarodna federacija novinara (IFJ)*, koja kao najstarija novinarska organizacija predstavlja najveće novinarsko udruženje na svijetu. Njezin glavni postulat je sloboda koju definiraju kao: „ona sloboda bez ograničenja koja je ključna u omogućavanju novinarima, urednicima, izdavačima i oglašivačima da unaprijede javni interes objavljivanjem, emitiranje ili iznošenjem

činjenica i mišljenja bez kojih demokratsko biračko tijelo ne može donositi odgovorne sudove“ (International Federation of Journalists, 2023).

Prema IFJ, vjeruje se da se sloboda može izraziti jedino kada postoji: slobodna i nezavisna raznolikost mišljenja koja odražava medije, slobodan protok informacija, ustavnu zaštitu i zaštitu prava građana te poštovanje prema profesionalnom statusu i nezavisnoj ulozi novinara (International Federation of Journalists, 2023). Što se tiče zakonske regulacije novinarskog djelovanja, osim kodeksa, važno je spomenuti i Zakon o medijima Republike Hrvatske. Zakonom o medijima uređuju se prava, obveze i odgovornosti svih pravnih i fizičkih osoba koje sudjeluju u radu s medijima. Prema odredbi čl. 7. st. 1. Zakona o medijima svaka osoba ima pravo na zaštitu privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti. Također, prema odredbi čl. 16. st. 1. Zakona o medijima, mediji su dužni poštovati privatnost, dostojanstvo, ugled i čast građana, a osobito djece, mladeži i obitelji bez obzira na spol i spolno opredjeljenje. Zabranjuje se objavljivanje informacija kojima se otkriva identitet djeteta, ako se time ugrožava identitet djeteta (Zakon o medijima, NN 114/22). Važno je napomenuti da ne postoji specifikacija za ratno izvještavanje čime možemo zaključiti da nedostaje zakonski okvir koji bi precizno definirao ratno novinarstvo i njegovu regulaciju sa svim aspektima novinarske etike.

Od međunarodnih kodeksa za zaštitu ljudskih prava, ističu se Opća deklaracija o pravima čovjeka iz 1948. godine, Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine te Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine. U općoj deklaraciji iz 1948. godine navodi se da svatko ima pravo na život, dostojanstvo i sigurnost, bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, narodnosno ili društveno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi pravni položaj. Nadalje, ne smije se činiti bilo kakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog položaja zemlje ili područja kojima neka osoba pripada, bilo da je ovo područje nezavisno, pod starateljstvom, ne samoupravno, ili da se nalazi pod kojim drugim ograničenjima suverenosti (Opća deklaracija o pravima čovjeka, 1948). Od ostalih nacionalnih kodeksa, ističu se pravila Britanskog udruženja novinara u kojem se navodi da: novinari moraju obavljati svoj posao po najvišim profesionalnim i etičkim standardima, moraju braniti načela slobode, osigurati informacije te da će ih koristiti samo na pošten način i slično. U pravilniku povjerenstva za pritužbe protiv tiska Velike Britanije, navodi se da će novinari u slučajevima koji uključuju žalost ili šok, pristupiti diskretno i sa suosjećanjem. Ukoliko izvještavaju o zločinima, moraju izbjegavati otkrivanje identiteta te trebaju biti posebno obzirni prema djeci ili žrtvama zločina (Malović et al. 2007: 208-210). Važno je napomenuti i Dansko novinarsko vijeće čiji je kodeks usvojio

Parlament Danske 1992. godine u kojem se navodi, između ostalog, da je novinarova dužnost objavljivati točne informacije te da se izvori tih informacija moraju kritički sagledati (Malović et al 224-226). Njemački novinarski kodeks izrađen i prihvaćen 1973. godine upotpunjuje Danski te dodatno navodi da se u situacijama nesreća i katastrofa treba izvještavati u granicama prihvatljivosti kako bi se prema unesrećenima odnosilo s poštovanjem te kako ne bi došlo do patnje unesrećenih zbog prikaza u medijima (Malović et al. 2007, 232-237).

Osim što novinari trebaju poštivati prava ljudi, važno je regulirati i novinarovu sigurnost i zaštitu, posebice u situacijama sukoba i napetosti. Zbog velike važnosti novinarskog izvještavanja kojim njihovi životi mogu biti ugroženi, Komitet ministara Savjeta Europe, napravili su aneks preporuke, odnosno osnovna načela koja se odnose na zaštitu novinara, a tu se izdvajaju: zaštita fizičke sigurnosti što obuhvaća pravilnu obuku i opremu, osiguranje novinara u slučaju povrede ili smrti, dežurne linije koje pomažu u pronalasku novinara ukoliko dođe do njihovog nestanka, zaštita izvora informacija, pomoć vojnih i policijskih snaga, pristup teritoriju i dr. (Davičo, 2004: 270).

3.3. Kako zakonska regulativa gleda na ratno izvještavanje

Opći normativni akt kojim je raspolagala Republika Hrvatska u ratnom stanju tijekom Domovinskog rata je *Uredba o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske* koja je stupila na snagu 30. listopada 1991. godine, a potpisao ju je tadašnji predsjednik Franjo Tuđman. Problem Uredbe je što nije spominjala novinarsku etiku već su se njome uređivale tehničke stvari poput ustrojstva i ovlasti. *Uredba o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske* regulirala je novinarsku djelatnost za vrijeme ratnog stanja kojom su se utvrđivale ovlasti i ustrojstvo državnoga tijela za informiranje, te pravila postupanja izvora informacija i sredstava priopćavanja. Prema Uredbi, djelovanje sredstava priopćavanja u Republici Hrvatskoj te rad domaćih i stranih novinara usklađivao je i nadzirao *Informativni štab* Republike Hrvatske kojeg su činili ministar Republike Hrvatske, osobe koje je imenovala Vlada Republike Hrvatske i stručnjaci masovnoga komuniciranja kojeg je imenovao *ministar informiranja* Republike Hrvatske, kao osoba na čelu resora koji je tada bio oformljen u obliku dediceranog ministarstva. Radom tadašnjeg *Informativnoga štaba* RH rukovodio je ministar informiranja Republike Hrvatske. Važno je napomenuti da je donesena Uredba imala slabiju zakonsku snagu od samog zakona. Člankom

5. i 6. ove Uredbe, bilo je uređeno da su Hrvatski radio – Studio Zagreb i Hrvatska televizija središnja radijska i televizijska postaja te da su sva ostala sredstva priopćavanja dužna djelovati prema zahtjevima *Informativnog štaba* RH, a sve dozvole za izvještavanje s područja ratnih sukoba izdavala su zapovjedništva obrane. Odredba čl. 10. Uredbe uredila je novinarsko pravo na objavljivanje informacija o oružanim snagama i ostalim pitanjima od značaja za obranu područja ako su za to dobile odobrenje osobe zadužene za informiranje u zapovjedništvima. Odredbom čl. 13. Uredbe bilo je zabranjeno raspačavanje tiska, emitiranje radijskih i televizijskih priloga te promet i prikazivanje filmova u kojima su se: 1) objavljivali dokumenti ili podaci o oružanim snagama Republike Hrvatske ili o obrani koji su bili vojna tajna; 2) čini krivično djelo pozivanja na nasilnu promjenu ustavnoga ustrojstva Republike Hrvatske i 3) ako su se objavljivale informacije štetne za obranu zemlje. Zanimljivo je napomenuti da je Uredbom bilo odlučeno da informacije inozemnih novinara mogu podlijegati cenzuri, a o uvođenju i načinu provedbe cenzure odlučivao je *Informativni štab* RH. U okviru Uredbe donesene su i kaznene odredbe u čemu se ističe odredba kojom se kažnjava novinar.

„Novinar koji objavi informaciju o oružanim snagama Republike Hrvatske ili o drugome pitanju od posebnoga značenja za obranu zemlje bez dopuštenja osobe zadužene za informiranje u zapovjedništvima, stožerima, jedinicama i ustanovama oružanih snaga Republike Hrvatske, i time nanese teže štete interesima obrane zemlje, kaznit će se za krivično djelo zatvorom do pet godina“ (Narodne novine, 1991).

Propisana je i odredba kojom se kažnjavao glavni urednik radijske i televizijske postaje, novine ili neke druge tiskovine koja ne objavi priopćenje *Informativnog štaba*. Glavni urednik mogao je biti kažnjen zatvorom do godine dana (Narodne novine, 1991). Možemo zaključiti da je ovom *Uredbom* bilo regulirano kako sva sredstva priopćavanja u ratnom stanju trebaju djelovati te tko je nadzirao i regulirao njihov rad što može biti kontradiktorno novinarskoj etici jer izvjestitelji nisu uvijek mogli doći do svih informacija već samo do onih za koje su imali dopuštenje, također, kao što je spomenuto, *Uredba* nije utvrđivala novinarsku etiku izvještavanja i sva moralna pitanja koja su u ratnom izvještavanju česta.

3.4. Pogled novinarske etike na ratno izvještavanje

Novinarska etika polazna je točka vjerodostojnog izvještavanja. Glavni cilj je prenijeti istinu i stanje s bojišta, ali i biti objektivan te moralan što je ponekad teško ostvarivo. U stanju rata, mediji su ti koji imaju veliku ulogu i snažan utjecaj, a to je komentirala i Blanka Jergović: „mediji su ti koji veličaju domoljublje, bude nacionalizam, potiču borbeni moral i bdiju s građanima, informiraju ih u njihovim zatvorenim skloništim (Labaš, Barčot, 2013), a važno je da to rade na etičan i moralan način. Prikazivanje ratnog stanja često uključuje izvještavanje o

pokojnima, ali i izvještavanje o neprijatelju koje često može biti subjektivno. U takvim situacijama, teško je odlučiti kakvom se izvještavanju treba okrenuti. Ako novinar prikaže određene snimke pokojnih i ranjenih osoba, prikazat će istinu, međutim, istim tim objavljivanjem, novinar bi mogao povrijediti prava tih osoba, a javnosti uskratiti informaciju. U takvim dvojbena situacijama postoje dva suprotstavljena mišljenja; pa tako kada govorimo o objektivnosti, razlikujemo empatičku i faktografsku, odnosno činjeničnu teoriju (Barović, 2010). Prema empatičkom pristupu, novinar u kriznoj situaciji mora imati više empatije za patnju oštećene ili marginalizirane grupe. Pobornici činjenične teorije smatraju da je zadaća novinara saznati činjenično stanje u bilo kojem području života te ne bi smjeli suosjećati sa žrtvama, što ne isključuje humanost. Novinar bi trebali prenositi istinite i točne informacije koje nisu pod utjecajem novinarovih emocija (Pišonić et al., 2017). Prema Denisu McQuailu „važnost novinarske etike ogleda se u odrednicama: istinitost i točnost; nepristranost i poštenje; poštovanje osobnosti i privatnosti; neovisnost od interesnih grupa; odgovornost prema društvu i društvenim dobrima; poštivanje zakona i morala, pristojnost i dobar ukus“ (Čerina, 2012). Često se u ratnom izvještavanju provodi i cenzura koja se naziva „sigurnosnom provjerom“ u funkciji zaštite određenih informacija pri čemu se misli na nadzor koji vrši vojska, a to se odražava i na novinare kojima je često zabranjen pristup bojištu, a to izravno utječe na objektivno i nepristrano izvještavanje (Čerina, 2012). Osim što regulira objektivno izvještavanje koje poštuje prava drugih, etika u novinarstvu odnosi se i na zaštitu primatelja informacija. U ratnom izvještavanju, treba pripaziti koje će se i kakve slike (u foto i video obliku) objavljivati, hoće li naškoditi primateljima te hoće li ih emocionalno ili na neki drugi način oštetiti.

4. Aspekt političke propagande i informacijskog ratovanja

Ivan Šiber propagandu definira kao „namjerno i plansko djelovanje na mijenjanje i kontroliranje stavova radi stvaranja predispozicija za određeni način ponašanja“ (Šiber, 1992). Rječnik hrvatskog jezika propagandu definira kao organizirano širenje ideja s ciljem oblikovanja javnog mišljenja. Iako se na propagandu najčešće gleda kao negativnu, Edward L. Bernays smatra da je ona potpuno „legitiman oblik ljudskog djelovanja“ te da se njome svako društvo koristi radi postizanja određenih ciljeva (Bernays, 1928: 1). U suvremeno doba, sve je češće informacijsko ratovanje. Prema Klunu: „informacijski rat obavlja se s pomoću informacija, unutar informacija i za informacije“, a njegovo težište je na brzom prikupljanju i obradi informacija (Pišonić et al., 2017).

4.1. Osnovne vrste i elementi propagande

Ratna propaganda ima dva osnovna cilja, a to su maksimalizirati učešće ljudi u aktivnostima svoje grupe te stvaranje „obrnute slike u ogledalu“. Prvim ciljem želi se stvoriti grupni identitet što za posljedicu ima stvaranje osjećaja pripadnosti i jačanje emocija prema vlastitoj zemlji. Drugi cilj želi minimalizirati učešće neprijatelja u aktivnostima vlastite grupe (Šiber, 1992: 89).

Prema Šiberu (1992), možemo razlikovati tri vrste propagande: *strategijsku* kojoj je cilj stvoriti opće psihologijske pretpostavke za ostvarivanje političkih ciljeva, *taktičku* kojoj je cilj narušiti borbeni moral neprijatelja i *konsolidacijsku* koja se obraća civilnom stanovništvu neprijatelja kako bi ih pridobili na svoju stranu. Još jedna podjela propagande je podjela na *crnu*, *bijelu* i *sivu*. *Crna propaganda* zasniva se na lažima te se koristi svim sredstvima kako bi postigla vlastiti cilj. Za razliku od nje, *bijela propaganda* služi se istinom, dok je *siva propaganda* mješavina crne i bijele, odnosno, koristi se istinom, ali ju prezentira onako kako bi postigla ciljeve.

4.2. Primjena propagande u ratovima

Iako ratna propaganda postoji još od vremena Napoleona koji je uspostavio sustavno organiziranu propagandu, njezin vrhunac odvija se za vrijeme Prvog i Drugog svjetskog rata (Šiber, 1992). Propaganda prvog svjetskog rata nameće ideološke stavove prema masama, a to se ističe u totalitarističkim režimima. Propaganda Drugog svjetskog rata posebice se ističe u nacionalsocijalističkoj Njemačkoj gdje je već 1933. godine osnovano *Ministarstvo za narodno prosvjeđivanje i promidžbu* (Šiber, 1992). Propaganda Drugog svjetskog rata nije koristila toliko mržnje i emocija, ali je bila manje moralistička. Moralne poruke zamjenjivale su se pojmovima interesa, kao npr. „mi pobjeđujemo, oni gube“. Koliku ulogu propaganda ima u ratovima, vidjelo se i po ljudskim gubitcima. Sjedinjene Američke Države imale su 30 % veći gubitak ljudstva zbog propagandnih aktivnosti neprijatelja. U ratnim operacijama u Koreji naglašavalo se da više vrijedi jedan demoralizirani nego jedan mrtav vojnik jer demoralizirani vojnik širi defetizam i na druge (Šiber, 1992: 91-92). Isto možemo primijeniti i na Domovinski rat koji je putem medija za obje strane širio propagandu. Za protivničku stranu cilj je bio demoralizirati neprijatelja, a za vlastitu stranu, cilj je bio pridobiti potporu građana, mobilizirati ih za odlazak u rat i stvoriti negativan stav prema protivničkoj strani. To se često moglo vidjeti i čuti u radijskim i televizijskim priložima gdje su se puštale domoljubne pjesme poput pjesme 'Moja

Domovina', koje bi poticale ljude na domoljublje. Za obeshrabrivanje neprijatelja, širile bi se informacije o napadima na neprijatelja i uspješnoj obrani. Jedan od primjera propagande u Domovinskom ratu odjeknuo je cijelim svijetom, a radi se o lažnoj vijesti o 41 srpskom djetetu koji su pronađeni mrtvi u podrumu. Vijest je Reutersu dao novinar Goran Mikić, a temeljila se na samo jednom izvoru – fotografu koji je rekao da je vidio tijela, ali da mu je bilo zabranjeno fotografirati mrtvu djecu. Vijest je odjeknula i u Italiji gdje je novinarka Milena Gabanelli napravila televizijski prilog za emisiju *Mixer* na drugome programu Talijanske radiotelevizije (RAI2). Prilog je prikazan 2. prosinca 1991. godine, u 21.40. Gabanelli je u prilogu rekla da je tijekom posjete Vukovaru sa Željkom Ražnatovićem, vidjela 30-ak ubijene djece. Vijest o ubijenoj djeci je opovrgnuta već sljedeći dan, a na nju je reagirao je i novinar talijanskih dnevnih novina *Corriere della sera*, Aldo Grassi koji je prozvao novinarku Gabanelli i urednika Minolija. Nekoliko pitanja koja im je postavio glasila su: „Zar te nije sram? Tvrdiš da si bila zbunjena, da je bio sumrak, da nisi gotovo ništa vidjela, da si sve sama snimala i riječima nam se u prilogu sugerira da ćemo “sada vidjeti mala tijela u crnim vrećama”, govoriš da ih je “bilo 42”, da su “to bila srpska djeca”, da su ih “ubili ustaše, hrvatski nacisti”, dok “mi istodobno vidimo da ti šećeš bez kamere, da netko drugi snima, da silazite u neki podrum u kojem mi apsolutno ništa ne vidimo, čak niti crne vreće. Kako si mogla reći da je bilo 42 djece, kad kasnije i sama tvrdiš da si “odmah izletjela iz podruma” jer ti je bilo mučno i skoro si pala u nesvijest?“ (Labaš, 2007, 104). Novinarka Gabanelli i glavni urednik Giovanni Minoli na kraju su bili dužni javno se ispričati (Labaš, 2007).

Važnu ulogu u propagandi imaju i emocije koje potiču na zajedništvo i domoljublje, odnosno spremnost na odlazak u rat, a također se manifestiraju kroz propagandu. To se ističe pjesmama, herojskim pričama ili često izvještavanjem ljudima u ratom pogođenim područjima, a to se postiže cenzurom: „cenzura je usmjerena na kontrolu nad slikama iz ratne zone koje stvaraju jake emocije i time preplavljaju razum. Poznato je da emocije zauzimaju središnju ulogu u medijima, nasuprot razumu“ (Čerina, 2012: 114). Jedan od primjera je pjesma *Moja domovina* koja je okupila više od stotinu hrvatskih glazbenika, a prvi put je u javnost puštena 15. rujna 1991. godine kako bi potaknula ljubav. Jedan od poznatijih događaja koji je okupio naciju i manifestirao zajedništvo je i *Zabranjeni koncert* grupe Prljavo kazalište održan 1989. godine. Iskazivanje nacionalnih emocija očitivalo se i u sportu, a mnogi sportaš promovirali su domoljubne elemente i apelirali na mir.

4.3. Informacijsko ratovanje

„U suvremenom svijetu informacija je postala oružje, a mediji su postali bojišnicom“ (Tuđman, 2009). Iako su nekoć dominirala vojna sredstva, odnosno, naoružanje, u današnjem ratovanju, informacije su postale glavno borbeno oružje, a pomoću njih, prenosi se i propaganda. Prema Tuđmanu (2009) informacijske operacije definiraju se kao akcije poduzete da djeluju na protivnikove informacije i informacijske sustave, te da se obrane vlastite informacije i informacijski sustavi. U praktičnom smislu, informacijskim operacijama cilj je utjecati na mišljenje i znanje drugih, a to se postiže kontrolom informacija. Kao što je već spomenuto, ratni izvjestitelji često nemaju slobodu izvještavanja jer nemaju mogućnosti izvještavati s bojišta već im podatke pružaju vojna i službena tijela. Upravo su ti podatci pod kontrolom i cenzurom kako bi se u javnosti pokazala slika koja odgovara strani o kojoj se izvještava. Pod tim podacima podrazumijevamo manipuliranje brojem poginulih osoba, izostavljanje aspekata ratnih zločina kao i njihovo umanjivanje te prikazivanje suprotne strane lošom. Osim već spomenutog primjera novinara Gorana Mikića koji je lažno svjedočio o ubojstvu 41 djeteta, često se spominje i primjer djece u Bosni i Hercegovini za koje se pretpostavlja da brojke poginulih još uvijek nisu objavljene te se pokušavaju umanjiti. Za primjer možemo uzeti i rat u Ukrajini gdje postoji nekoliko desetaka primjera informacijskog ratovanja koje se na kraju ispostavilo lažnim. Primjerice, početkom rata u Ukrajini, u javnost je pušten video sa službenim logom *BBC Newsa* u kojem se navodi da je poljski vojni general potpisao zapovijed da se sve vojne snage Poljske stave u punu pripravnost kako bi pomogli Ukrajini. Na kraju se ispostavilo da je netko lažirao video, a dužnosnici poljske vlade optužili su Moskvu za pokretanje informacijskih napada na zemlju (Euronews, 2022). Još jedan od primjera informacijskog ratovanja također se odnosi na Ukrajinu. Naime, na društvenoj mreži *TikTok* prikazan je video bombardiranja ukrajinskog drugog najvećeg grada Harkiva, a ustvari se radi o eksploziji koja se dogodila 2020. godine u Bejrutu, glavnom gradu Libanona (DW, 2022). Još jedan primjer toga je i tzv. *Duh Kijeva*, a radi se o pilotu MiG-a 29 koji je dobio spomenuti nadimak radi navodnog rušenja šest zrakoplovnih aviona tijekom prvih trideset sati ruske invazije na Ukrajinu u veljači 2022. godine – pisalo je na službenoj *Twitter* stranici ukrajinskog ministarstva obrane. Vijest su prenijeli mnogobrojni mediji, a ispostavilo se da *Duh Kijeva* uopće ne postoji te da se radi o dezinformaciji. Ipak, ta je vijest dosegla široku javnost i to na globalnoj razini. Naime, video je na *Twitteru* imao preko devet milijuna pogleda, dok je na društvenoj mreži *TikTok* upotreba znaka (*hashtag*) *#ghostofkyiv* dosegla više od 200 milijuna korištenja.

5. Studija slučaja – ratno izvještavanje u Domovinskom ratu

5.1. „Masovni mediji i kolektivno nasilje“ medijski diskurs u Hrvatskoj i Srbiji – sinteza znanstvenog rada Josipa Županova

Josip Županov (1995) u svom je članku raspravljao o tome koliko su mediji i propaganda utjecali na poticanje mržnje između hrvatskog i srpskog naroda te je objasnio kojim su se propagandnim tehnikama koristili Srbi u Domovinskom ratu. Kao središte svog rada, Županov je uzeo teoriju o medijima kao uzročnicima nasilja. On je tu teoriju definirao kao interpretativni model koji se može definirati kao sustav koji se sastoji od dviju propozicija i dviju implicitnih pretpostavki. *Propozicija I:* Medijska proizvodnja i diseminacija negativnih sadržaja o drugim nacionalnim skupinama nužno će proizvesti kod primatelja visok stupanj nesnošljivosti. *Propozicija II:* Ta nesnošljivost pokrenut će kolektivno nasilje. Prva implicitna pretpostavka je da su svi mediji u bivšoj Jugoslaviji u jednakoj mjeri proizvodili poruke netolerancije i nesnošljivosti, a druga implicitna pretpostavka je da su primatelji poruka bili izloženi samo utjecaju nacionalnih (republičkih) medija. Županov je propozicije i pretpostavke provjeravao pomoću tablice indeksa netolerancije te tablice indeksa raznovrsnosti. Međutim, dobio je paradoksalne rezultate iz kojih se očituje da netolerancija i mržnja nisu izazvale otvoreni konflikt te da masovni mediji nisu imali nikakve povezanost s poticanjem netolerancije i konfliktom.

Kao primjere srpske onodobne propagande, naveo je da njihova prva funkcija bila dezinformirati stanovništvo, što su i učinili tako da su vlastite građane uvjerali da na hrvatskom dijelu Jadranske obale ne živi hrvatski već srpski narod te da taj teritorij sukladno tome treba pripadati srpskoj državi. Kako navodi Županov, to nije izravno poticanje mržnje već dezinformiranje, ali itekako dovodi do poticanja mržnje. Drugi primjer koji su također koristili, bili su medijski naslovi poput „Ugroženost srpske braće u Dubrovniku“, a to je dovodilo do toga da su putem emocija poticali mobilizaciju i odlazak u rat kao pomoć svojoj „braći“. Na kraju rada, Županov zaključuje da su mediji imali veliku ulogu u poticanju nesnošljivosti te da su „uspješno“ prenosili željenu sliku javnosti. Možemo uvidjeti da je srpska propaganda u dezinformiranju svojih državljana koristila emocije i time poticala nesnošljivost (Županov, 1995).

5.2. „Mediji u ratu ili rat medija“ – Elementi Miloševićeve medijske doktrine na primjeru Kosova – sinteza znanstvenog rada Stjepana Malovića

U svom radu, Stjepan Malović (1999) dao je prikaz Miloševićeve medijske doktrine koja je započela njegovim dolaskom na vlast 1987. godine. Dolaskom na vlast, Milošević je imao utjecaj i na masovne medije, poglavito na *Televiziju Beograd*. Mediji su počeli širiti ideje o ugroženosti *srpstva*, ali i ideje o stvaranju *Velike Srbije*. Sve to poticalo je na jedinstvo unutar Srbije te homogenizaciju na nacionalnoj osnovi. S time se stvorila i ideja „prisvajanja“ Kosova, a za to se u medijima koristila ideja da svi Srbi trebaju živjeti u jednoj zemlji. Medijski stručnjaci ubrzo su shvatili kako im u promicanju tih ideja uvelike pomažu video zapisi i slike, a polazilo se za principom „Slika nikad ne laže“. Promoviranjem ideja zasnovanih na srpskom nacionalizmu, započeo je Miloševićev medijski rat. Kako navodi Malović, za tu misiju, trebalo je ovladati medijima i na čelne pozicije postaviti „svoje ljude“, a to se postizalo smjenjivanjem i zabranom nezavisnih novinara. Sve to bilo je moguće zbog toga što su mediji i prije toga bili pod kontrolom. Dobivanjem kontrole, Milošević je „pobijedio“ u medijskom ratu na teritoriju Srbije, a slijedilo je pridobivanje inozemstva na vlastiti stranu što nije uspjelo. „Genocidnost Hrvata, separatizam Slovenaca i odcjepljenje Kosova“ (Malović, 1999, 108) bili su samo neki od stereotipa koje je Miloševićeva doktrina „puštala“ u svjetske medije, a sve kako bi ih privukla na svoju stranu. Srpska propaganda koristila je sve moguće prilike kako bi stvari okrenula u svoju korist, a to se posebno ističe na primjeru vremenske prognoze na Televiziji Srbija:

„Sutra se u cijeloj Jugoslaviji predviđa oblačno i kišovito vrijeme...Gusti i kišni oblaci koji dolaze s teritorija na kojoj se nalaze NATO agresori onemogućit će njihovu ratnu zločinačku mašineriju u ostvarivanju jedinog cilja: ubiti što više civila, žena, djece, staraca...“ (Malović, 1999).

Miloševićeva medijska kampanja koristila je sve moguća sredstva propagande i uvjeravanja, a Malović na kraju svog rada zaključuje:

„Miloševićeva medijska kampanja može nastati samo u totalitarnim društvima koje vode autokrati i koji silom održavaju vlast. Upravo je takav medijski model jedan od jasnih pokazatelja kakav je društveni i politički sustav iz kojeg potječe. Stari aksiom da se stupanj slobode nekoga društva može mjeriti stupnjem slobode medija, ovdje se u potpunosti pokazuje (Malović, 1999)“.

5.3. „Njemačke diskusije o ratu 1991.-1992.“ – kako njemačka javnost gleda na rat? – sinteza znanstvenog rada Dunje Melčić

Dunja Melčić (2008) u svom radu opisuje kako je Njemačka izvještavala o Domovinskom ratu. S početkom bombardiranja, Nijemci su u šoku pratili zbivanja iz bivše Jugoslavije, a potom su počele pristizati fotografije i snimke bombardiranih mjesta. Njemačke televizijske kuće preuzimale su glavninu slikovnih materijala s *HRT*-a te nešto manje sa srpskih medija, dok su posebnu pažnju posvetili preuzimanju vijesti s jugoslavenske središnje novinske agencije *TANJUG*. Zbog spomenutog, Njemačku se prozvalo „pristranom“. Potresne slike prognanika izazivale su sućut koja se u Nijemaca pretvarala u konkretnu akciju pružanja i sakupljanja pomoći. Za veliku simpatiju prema Republici Hrvatskoj u njemačkim medijima tada se optuživalo saveznog kancelara Helmuta Kohla, s obzirom na to da njemačka javnost onodobno nije bila na strani Hrvatske:

„Hrvatska bez jugoslavenskog konteksta kako dolazi u obzor njemačke javnosti nakon raspada Jugoslavije te početkom rata se percipira – gotovo nužno – u negativnom historijskom sklopu, naime onom iz 2. svjetskog rata, dakle kao Hitlerova saveznica, država stvorena njegovom voljom, predvođena zloglasnim „poglavnikom“ Pavelićem, tvorevina notorna po ustaškim zlodjelima. To ne znači da se post-jugoslavenska demokratska Hrvatska u medijima izjednačavala s NDH; ona jednostavno nije bila dovoljno prepoznatljiva kao moderna post-socijalistička republika – kao uostalom niti Slovenija – koja teži državnosti i suverenosti iz racionalnih, ekonomskih i demokratskih razloga – o slobodi da i ne govorimo“ (Melčić, 2008).

Kako je vrijeme odmicalo, tako su se urednici i novinari, to jest oni koji su izvještavali o ratu i stvarali javno mnijenje u Njemačkoj, opredjeljivali za određene strane u sukobu te sukladno tome tako i izvještavali. Melčić na kraju rada zaključuje: „U njemačkoj javnosti je rat u Hrvatskoj 1991. imao golem odjek. Sukladno velikoj pluralnosti javnosti i diverzificiranosti društva reakcije na te događaje bile su iznimno raznolike“ (Melčić, 2008) .

6. Digitalni kanali u suvremenom ratnom izvještavanju na primjeru istraživanja „Using social media in the news reportage of War & Conflict: Opportunities and Challenges“

Vittoria Sacco i Diana Bossio napravile su istraživanje u kojem su intervjuirale švicarske novinare koji su imali doticaja s ratnim izvještavanjem. Intervjuiranjem specijaliziranih ratnih novinara, htjele su uvidjeti percepcije novinara o prijetnjama i prilikama koje donosi korištenje društvenih medija u izvještavanju o sukobima, to jest jesu li izazovi u profesionalnom

novinarstvu prevladani korištenjem društvenih medija, mogu li društveni mediji ublažiti učinke vojnog i vladinog ograničavanja informacija, i sl. U uvodnom djelu istraživanja, autorice rada navode kako je digitalizacija uvelike promijenila novinarstvo, ali i recipijente te način na koji primaju vijesti s obzirom na to da putem društvenih medija mogu dijeliti svoje mišljenje s ostatkom korisnika. Osim što se povećao broj vijesti, povećao se i broj proizvođača vijesti. Ratno izvještavanje uvelike mijenja dinamiku rada, novinari su često ograničeni vremenom i resursima, a cilj im je prikupiti informacije ne samo za vlastitu publiku, već i za one na koje situacija najviše utječe. Ovdje autorice navode da je važno sagledati i na koji način i kako novinari izvještavaju o ratnim sukobima, a to se odnosi na izbor izvora, prikaz sukobljenih strana, ali i ekonomski, politički, društveni i kulturni utjecaj ratnih reportaža na lokalnoj i globalnoj razini. Osim novinarskog pristupa radu, veliku ulogu imaju i recipijenti. S obzirom na to da izvještavanje o vijestima ima sve veću informativno-zabavnu ulogu, posebice u online vijestima, kod publike se može pojaviti „zamor od suosjećanja“. Pojam "umora od suosjećanja" ukazuje na smanjenu zabrinutost publike tijekom vremena za međunarodne događaje i način na koji su ti događaji popraćeni u glavnim medijima. Svakodnevna izloženost udaljenoj patnji može stvoriti osjećaj apatije i neangažiranosti u publici, što rezultira upravo "umorom od suosjećanja". Ove izazove, Sacco i Bossio koristile su kao temelj intervjua sa švicarskim novinarima kako bi se istražilo mogu li društveni mediji prevladati neke od ovih problema. Pojavom online izvještavanja o ratu, dolazi do novih oblika izvještavanja o sukobima, a to se odnosi na raznolikost tehnika pronalaženja vijesti, uključivanje lokalnog i građanskog novinarstva u mainstream izvještavanje te širenje sadržaja putem blogova i društvenih mreža kao što je Twitter. Tu pojavu tzv. „demokratizacije medija“ neki su smatrali pozitivnom jer se koristi sadržaj koji stvaraju korisnici te se ujedno povećala upotreba društvenih medija, dok su drugi naveli da takvo izvještavanje dovodi do problema nadzora, netočnog i lažnog izvještavanja te subjektivnih informacija. Nakon sagledanih gledišta, autorice su intervjuirale 22 novinara iz većih medijskih kompanija, a cilj je bio intervjuirati novinare različitih profila kako bi dobile što objektivnije podatke. Na početku su predstavljene mogućnosti za koje su novinari sugerirali da su očite u korištenju društvenih medija tijekom izvještavanja o ratu i sukobima, a zatim su detaljno opisani izazovi s kojima su se isti novinari suočavali. Mogućnosti: od poboljšanja kapaciteta do angažmana publike na globalnoj razini – istraživanja su pokazala da novinari potencijalno mogu imati izravan pristup mnogo većem broju izvora informacija na društvenim medijima što dovodi do povećanja raznolikosti perspektiva i sadržaja u izvještavanju. Također, društveni mediji daju prostor i prisutnost onima koji su prije bili neviđeni ili bez glasa u medijskoj sferi. Do tih glasova, koji ponekad mogu reći i nešto što je

cenzurirano, lakše je doći upravo putem društvenih medija. Tu su novinari tijekom intervjua istaknuli da se pri pronalaženju tih glasova koji pričaju priču o ratu, često suočavaju s mnogim opasnostima i profesionalnim preprekama. Zemljopisni pristup i opasnost putovanja u zonama sukoba ponekad mogu spriječiti komunikaciju s onima koji se smatraju "opozicijom" ili jednostavno različitim glasovima. Mnogi od intervjuiranih novinara naglasili su da bi korištenjem društvenih medija mogli pokriti udaljenija zemljopisna područja koja inače ne bi bila dosegnuta zbog lokacije, cijene dolaska ili iznenadnosti događaja. Jedan je sudionik sugerirao da je ovo značajno promijenilo izvještavanje stranih dopisnika o drugim perspektivama sukoba i rata: ovi alati omogućuju stranim dopisnicima da prate i da budu praćeni od strane nevladinih organizacija, novinskih agencija, pritisaka skupina itd. Također, omogućuje im da dođu do većeg broja ljudi. Kao primjer takvog izvještavanja, autorice navode sukob u Libiji za vrijeme „Arapskog proljeća“ gdje se koristio *Youtube* sadržaj za izvještavanje o napadima na pobunjeničke snage u Libiji tijekom sukoba 2011. godine nakon što je vlada zabranila novinarima ulazak na libijski teritorij. Grupa nazvana „*The Global YouTube News Bureau*“ prikazivala je živopisne slike koje su svjedočile o kršenjima ljudskih prava. Time se došlo do zaključka da društveni mediji imaju pozitivan učinak. Ipak, neki su naveli da su društveni mediji samo dodatan alat pomoći pri izvještavanju te da glavnu ulogu i dalje imaju tradicionalni mediji. Nakon pozitivnih mogućnosti koje donose društveni mediji, autorice su ispitale s kojim su se problemima ispitanici susretali. Problemi - od dezinformacija do manipulacije i udaljenosti publike. Neki smatraju da društveni mediji ne mogu pružiti kvalitetan sadržaj, a to se odnosi na provjeru informacija, što može dovesti do dezinformacija, manipulacija ili subjektivnog izvještavanja. To je zato što informacije koje se šire društvenim medijima često ne odgovaraju standardima objektivnosti, neovisnosti i odgovornosti kojih se novinari osjećaju obveznima pridržavati se, bilo zakonom ili profesionalnim etičkim kodeksima. Još jedan od problema kojeg su ispitanici naveli, bilo je pronalaženje kvalitetnog izvora informacija putem društvenih medija, kao i provjera izvora u usporedbi s tradicionalnim medijima. Tu su naveli da je važno da novinar posjeti teren na kojem se zbiva ratni sukob kako bi mogao utvrditi jesu li tamošnji izvori povjerljivi ili ne. Jedan od ispitanika naveo je da je potrebno provesti kritičku analizu o izvorima kako bi se utvrdili izvori informacija. Upravo se zbog brzine novih medija često šire dezinformacije koje mogu doseći globalnu razinu. Ispitanici su naveli i da postoji problem koji oni ne mogu kontrolirati, a to je odabir medija koje će pojedinac čitati i putem kojih će se informirati. Čitatelji su zaduženi za odabir i njihova je odgovornost kakvu će stvarnost prikazati kroz odabir svojih izvora. To zapravo ovisi o tome kako grade vlastitu sliku stvarnosti i koje izvore koriste za izgradnju stvarnosti. U svom odabiru,

često mogu podlijeći mediju koji se pretvara da je nešto što zapravo nije. Jedan ispitanik u intervju je kao opasnost naveo i osoban život novinara (Sacco, Bossio, 2015).

„Kad sam otišao u Siriju, morao sam otkazati svoje račune na društvenim mrežama kako bih sačuvao svoj integritet. Odmah nakon toga dobio sam mnogo poruka od prijatelja koji su me pitali što se događa. Zapeo sam jer nisam mogao otkriti pravi razlog svog čina. Ali shvatio sam da su ti računi veliki rizik za mene. Bio sam vrlo aktivan na njima tijekom "arapskog proljeća" dok sam još bio u Švicarskoj. Te bi se aktivnosti nekako mogle okrenuti protiv mene kad sam na terenu. Bilo je čudno vidjeti kako me potkopavaju, a istovremeno mi ti alati puno pomažu jer mi ljudi šalju dokumente, povezuju me s drugima, nalazim doušnike, a ponekad mi postanu i prijatelji.“ (Sacco, Bossio, 2015).

U zaključku, autorice su istaknule da intervjui predstavljeni u članku pokazuju da su društveni mediji dio ratnog okruženja novinara, a utvrđeno je i da društveni mediji imaju dvostruki karakter, sa značajkama koje predstavljaju istodobne prednosti i nedostatke:

„Može se zaključiti da društveni mediji mogu nadopuniti tradicionalne medije jer djeluju kao upozorenje i omogućuju izravan pristup izvorima i slikama iz udaljenih područja. (...) Međutim, novinari se također moraju suočiti s nedostacima koji idu uz brze informacije iz više medija i iz više izvora, posebice u smislu provjere informacija i kontekstualizacije.“ (Sacco, Bossio, 2015, 72).

7. Zaključak

Ratno izvještavanje odnosi se na bilo koji oblik novinarskog posla koji se obavlja za vrijeme ratnog stanja u nekoj zemlji. Ratno izvještavanje usko je povezano s novinarskom etikom koja određuje moralne i etičke vrijednosti kojih se novinari i ostali medijski djelatnici trebaju pridržavati. Među tim vrijednostima podrazumijevamo objektivnost, nepristranost, istinitost, očuvanje prava drugih, itd. Etičnost u novinarskom djelovanju često može biti ugrožena, posebice ako izvjestitelj nema slobodu u svom radu, a to se u ratnom izvještavanju očituje u nemogućnosti odlaska na teren kao i u cenzuriranju informacije. Cenzuriranje informacija, odnosno njihovo manipuliranje služi kako bi se u javnosti pokazala željena slika, a ne istinita. To se može vidjeti na primjerima studije slučaja, a tu se posebno ističe Josip Županov koji je u svom radu zaključio da su mediji imali veliku ulogu u poticanju nesnošljivosti te da su „uspješno“ prenosili željenu sliku javnosti putem mržnje. Osim Županova, Stjepan Malović u svom je radu obradio Miloševićevu medijsku doktrinu, odnosno njegov utjecaj na onodobne televizijske medije putem kojih se također širila mržnja, nesnošljivost i dezinformiranost. Osim cenzure, u ratnom novinarstvu česta je i propaganda koja za cilj ima stvoriti određeno javno mnijenje, a njome se također u javnosti stvara željena slika i mišljenje.

Važno je napomenuti da se današnje ratno izvještavanje uvelike razlikuje od onog u prošlosti. Nekoć se izvještavalo putem novina, zatim radija i televizije te informacije nisu bile odmah dostupne. U suvremeno doba, informacije se internetom šire velikom brzinom pa tako često dolazi i do neprovjerenih informacija. Ovdje je važno napomenuti da u današnje doba postoji i informacijsko ratovanje kojemu je najvažnije i najveće sredstvo informacija. Možemo zaključiti da u ratnom izvještavanju postoje mnogi izazovi, a osim već spomenutih etičkih vrijednosti koje novinari trebaju poštivati, ratno izvještavanje sa sobom povlači veliku opasnost i rizik, s obzirom na to da ratni izvjestitelji ponekad izvještavaju u ratnim uvjetima i na opasnim terenima. Osim što trebaju poštivati naredbe zapovjednih osoba, novinari se trebaju pridržavati i zakonskog okvira koji propisuje i regulira dozvoljeno i dopušteno djelovanje, međutim, veliki problem je što zakoni nemaju propisanu zakonsku regulativu specifičnu za ratno izvještavanje. S obzirom na to da ne postoji takav okvir, etičke vrijednosti često su prekršene što se vidi na primjerima izvještavanja o Ukrajini kada su se internetom širile lažne snimke. Možemo zaključiti i da je u ratnom izvještavanju prisutna i ratna propaganda koja se naglo počela razvijati u Prvom i Drugom svjetskom ratu, a to se očitovalo u emocionalnim porukama i promicanju lažnog morala. Emocionalne poruke česti su oblik manipulacije kojima se želi djelovati na osjećaje. Na kraju rada, možemo zaključiti da se ratni izvjestitelji u obavljanju svoje djelatnosti trebaju voditi istinom, objektivnošću, nepristranošću i poštenjem. Uz navedeno, uvijek trebaju biti na velikom oprezu, a ne smiju dopustiti da se javnošću manipulira ili da im se uskrati sloboda izvještavanja i informiranja. Svi izazovi s kojima se ratni novinari susreću u izvještavanju odnose se i na digitalno doba, a tu se kao prednosti navode izvještavanje putem društvenih medija koji su dodatan alat pomoći uz tradicionalne medije. Ipak, i društveni mediji sa sobom povlače neke teškoće u izvještavanju, a to se odnosi na brzinu širenja informacija iz često neprovjerenih izvora kao i štetan utjecaj na privatnost samog novinara. U ovom radu dali smo prikaz ratnog izvještavanja i njegovih karakteristika, ali i izazova s kojima se ratni izvjestitelji i ostali medijski djelatnici pri obavljanju svog poziva i rada susreću. Rad se temelji na relevantnoj literaturi, a cilj rada je dati pregled različitih stajališta autora koji su proučavali temu ratnog novinarstva.

8. Popis literature

1. Barović, V. (2011). Objektivnost, novinarska etika i izvještavanje u kriznim situacijama. *Medijske studije*, 2, 118-127.
2. Bernays, E. (1928). *Propaganda*. New York: Horace Liveright
3. Čerina, J. (2012). Ratno izvještavanje u kontekstu suvremenih oružanih sukoba i novih medijskih tehnologija. *Polemia: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 15, 101-117.
4. Fahmy, S., Johnson, T. J. (2005). "How we performed": embedded journalists' attitudes and perceptions towards covering the Iraq war. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 82, 242-243.
5. Feinstein, A., Nicolson, D. (2005). Embedded Journalists in the Iraq War: Are They at Greater Psychological Risk? *Journal of Traumatic Stress*, 18, 129-132.
6. Froneman, J. D., Swanpoel, T. (2004). Embedded journalism – more than a conflictreporting issue. *Communicatio: South African Journal for Communication Theory and Research*, 30:2, 24-35.
7. Kunczik, M., Zipfel, A. (2006). *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert
8. Labaš, D. (2007). Odgovornost novinara u ratu - izvještavanje talijanskog tiska o padu Vukovara. *Vukovar - hrvatska baština i perspektive razvoja*. Zagreb : Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2007. str. 102-105.
9. Labaš, D. (2010). Luka Brajnović – od vjernosti sebi do vjerodostojnosti profesije. *Medijske studije*, 1, 171-182.
10. Labaš, D., Barčot, M. (2013). Mediji i rat - etički izazov. Tiskovni mediji u Domovinskom ratu na primjeru Vukovara 1991. *Vukovar '91 - Istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)* (str.177-204). Zagreb - Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
11. Malović, S. (1999). Mediji u ratu ili rat medija? *Politička misao: časopis za politologiju*, 36, 103-113.
12. Malović, S. i Ricchiardi, S., Vilović G. (2007). *Etika novinarstva*. Zagreb: ICEJ.
13. Malović, Stjepan (2005). *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden Marketing.
14. Melčić, D. (2008). Njemačke diskusije o ratu 1991.-1992. Jedna skica. *Časopis za suvremenu povijest*, 40, 159-175
15. Mučalo, M. (1999). Novinarstvo u ratnim uvjetima. *Politička misao: časopis za politologiju*, 36, 120-135.
16. Narodne novine (1991). Uredba o informativnoj djelatnosti za vrijeme ratnoga stanja ili u slučaju neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine d.d.
17. Pišonić, Babić, J. (2017). *Mediji i izvještavanje u kriznim okolnostima: Terorizam i rat*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
18. Sacco, V., Bossio, D. (2015). Using social media in the news reportage of War & Conflict: Opportunities and Challenges. *The Journal of Media Innovations* 2.1, 59-76.
19. Šiber, Ivan (1992). Ratna propaganda. *Politička misao: časopis za politologiju*, 29, 89-106.

20. Tuđman, M. (2009). Informacijske operacije i mediji ili kako osigurati informacijsku superiornost. *National security and the future*, 10, 25-45.
21. Županov, J. (1995). Masovni mediji i kolektivno nasilje. *Politička misao: časopis za politologiju*, 32, 140-148.

Mrežni izvori

1. Express, mrežno izdanje (2018). Srpske laži: "Ustaše su zaklale 41 dijete u Borovu". Dostupno na: <https://express.24sata.hr/life/srpske-lazi-ustase-su-zaklale-41-dijete-u-borovu-18496>. Pristupljeno 11. lipnja 2023.
2. Holroy, M. (2022). Ukraine war: Five of the most viral misinformation posts and false claims since the conflict began. *Euronews*. Dostupno na: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/24/ukraine-war-five-of-the-most-viral-misinformation-posts-and-false-claims-since-the-conflic>. Pristupljeno 19. svibnja 2023.
3. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021). Deontologija. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14605>. Pristupljeno 3. svibnja 2023.
4. International Federation of Journalists (n.a). Dostupno na: <https://www.ifj.org/>. Pristupljeno 9. svibnja 2023.
5. Klarić, M. (2014). *Etika i novinarstvo*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Dostupno na: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6453/1/Diplomski_-_MIA_KLARIC.PDF. Pristupljeno 12. lipnja 2023.
6. Kodeks časti hrvatskih novinara (2009). Dostupno na: <https://www.hnd.hr/kodeks-casti-hrvatskih-novinara1>. Pristupljeno 7. svibnja 2023.
7. Loffelholz, Martin (2016). Britannica, mrežno izdanje (2016). Embedded journalism. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/embedded-journalism>. Pristupljeno 13.6.2023.
8. Matijašić, T. (2020). *Poštovanje etičkih načela kao temelj novinarstva*. Završni rad. Koprivnica: Sveučilište Sjever. Dostupno na: file:///C:/Users/38599/Downloads/matijasic-zavrсни_rad.pdf. Pristupljeno 14. lipnja 2023.
9. Statut Hrvatskog novinarskog društva (2020). Dostupno na: <https://www.hnd.hr/statut-hrvatskog-novinarskog-drustva1>. Pristupljeno 7. svibnja 2023.
10. Wesolowsk, K. (2022). Fake news further fogs Russia's war on Ukraine. DW. Dostupno na: <https://www.dw.com/en/fact-check-fake-news-thrives-amid-russia-ukraine-war/a-61477502>. Pristupljeno 19. svibnja 2023.
11. Zakon o medijima. *Narodne novine*, br. 114/22. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/38/Zakon-o-medijima>. Pristupljeno 6. svibnja 2023.